

(Review essay Olle Törnquist till Dagens Arena: 07/11/2023)

Varför förfaller demokratin och stärks högernationalismen?

Att efterkrigstidens demokratiska välstånds-kapitalism gått i baklås är otvetydigt, men har vi på spaning efter orsakerna fokuserat för mycket på den växande ojämlikheten och för lite på otryggheten? Och vad bör i så fall göras? Olle Törnquist diskuterar Pranab Bardhans nya bok *A World of Insecurity*.

Mycken möda ägnas numera åt att mäta demokratins tillstånd runt om i världen och konstatera att det ser illa ut. Men vad förfallet beror på och vad som därför bör göras är fortfarande inte helt klart.

Detta vet vi

Kritiskt sinnade seniora forskare som Daron Acemoglu och ekonomiska journalister som Martin Wolf vid *Financial Times* är ense om mycket. Framför allt om att den under efterkrigstiden i det Globala Nordväst så framgångsrika kombinationen av kapitalism, liberal demokrati och socialdemokratisk välfärd inte fungerar längre. Vilket även påverkar det Globala Syds chanser att uppnå något liknande. Huvudorsakerna är tre.

För det första att kapitalismen blivit mindre produktiv och mer inriktad på spekulation och avindustrialisering i Nord – i kombination med exploatering av människor, natur och klimat i Syd. För det andra att detta, plus oreglerat internet, automatisering och artificiell intelligens, försvagat fackföreningsrörelser, folkrörelser och deras partier; liksom ansvarstagande medborgerliga organisationer vid sidan av stat och marknad. För det tredje att några därför blivit vinnare eller åtminstone hängt med, medan andra förlorat. Skillnaderna mellan länderna har ökat mellan de redan starka och de som drabbats hårdast av kriser, konflikter och pandemin. Effekter är påtagliga även i Nord i form av krig och flyktingströmmar. Dessutom och framför allt har ojämlikheten inom länderna växt dramatiskt, såväl i Nord som i Syd.

Sammantaget är den här dynamiken inte bara förfärlig utan farlig. För den har ökat misstron mot vad socialliberala och socialdemokratiska partier och staten kan göra på demokratisk väg – vilket underminerat den liberala demokratin. Allt fler lyssnar på högernationella argument om att internationalismen är förfelad och att det gäller att återta kontrollen över det egna landets tillgångar, välfärd och nationella samhörighet genom att motverka invandrare, liberaler och vänstersinnade vilka anses ha orsakat eländet.

Det vet vi inte

Men även om dessa orsakssamband alltså är klarlagda, råder det oenighet och oklarhet på flera punkter. Varför tenderar så många missnöjda att gå till höger i stället för till vänster? Varför riktas det nya missnöjet mindre mot ojämlikheten och de stenrika än mot liberala eliter, HBTQ-personer, invandrare och folk med annorlunda religioner? Varför är

Commented [OT1]: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/end-democratic-capitalism>

Commented [OT2]: The Crisis of Democratic Capitalism, PENGUIN BOOKS LTD

diskussionen fokuserad på Västeuropa och Nordamerika men mindre på Östeuropa och allra minst på Syd, trots att problemen är globala? Sitter kanske Kina inne med lösningen – men varför har i så fall inte dess tillväxt och ökade levnadsstandard främjat demokratisering? Varför har inte ens den globala vägen på andra håll i det Globala Syd som från slutet av 1970-talet kombinerade tillväxt och politisk liberalisering lett till fördjupad demokrati utan snarare slutat i autokratisk regering? Hur ska demokratiska regeringar stärka sin handlingskraft (i förhållande till oreglerad globalisering) utan att fångas av dagens tendens till nationell chauvinism och merkantilistisk stormaktspolitik, konkurrens ”to the bottom” och handel och investeringar på bekostnad av mänskliga rättigheter och global uppvärmning? Hur kan radikala ekonomer och statsvetare gå utöver allmänna idéer till mer precisa förslag på hur stater, partier och andra aktörer faktiskt ska kunna genomföra dem?

Bardhans fördel

En av de mest tankeväckande, väl underbyggda och dessutom läsbara nya böckerna som försöker besvara de här frågorna är Pranab Bardhans *A World of Insecurity: Democratic Disenchantment in Rich and Poor Countries* (Harvard University Press 2022). Bardhan är en ledande senior politisk ekonom som till skillnad från flera av sina kolleger inte bara är baserad i Nord, i USA, utan även i Syd, i hemlandet Indien. Han har också god kännedom om europeiska och speciellt skandinaviska insikter om socialdemokratins möjligheter och problem, bland annat genom samarbete med likasinnade vid det prestigefyllda forskningscentret i Oslo för studier av jämlikhet, social organisering och ekonomisk utveckling, och i bokprojektet *Reinventing Social Democratic Development* på grundval av insikter i Indien och Skandinavien. Det som genom åren imponerat på mig mest är Bardhans oförvägna kombination av lokala fallstudier (delvis med antropologer) och generella undersökningar, på grundval av vilka han också engagerat sig i debatten om möjliga reformer.

Kruxet är otryggheten

Det innovativa huvudargumentet i Bardhans nya bok är att vi inte bara kan inrikta oss på de växande ojämlikheterna. Det råder visserligen ingen tvekan om dem, men det som förklarar den förfärande samhällsutvecklingen och demokratins tillbakagång i både Nord och Syd är inte i första hand en konflikt mellan överhet och underordnade – för konflikten är suddig och aktörerna fragmenterade – utan växande otrygghet bland allt fler människor. Ekonomiskt handlar detta förstås om osäkra arbetsförhållanden och inkomster. Men det handlar också om uppbrott från lokalsamhällen med sociala nätverk till bristande förankring i urbana djungler. Liksom om svaga välfärdssystem som kompenseras med beskydd och allmosor från politiska, religiösa och etniska organisationer och klaner. Denna otrygghet är enligt Bardhan en grundläggande förklaring till att allt fler människor tappat förtroendet för staten och demokratin och lockas av ”starka ledare” och högernationalism.

Kritiska läsare har anmärkt att orsakssambandet inte är helt tydligt, för ekonomisk otrygghet har vi sett förr, både i USA och Indien, till exempel. Och frågan är om osäkerheten

Commented [OT3]: <https://www.sv.uio.no/esop/english/>

Commented [OT4]: <https://www.niaspress.dk/book/reinventing-social-democratic-development/>

förändrats. Men Bardhan hänvisar till otaliga exempel på hur försämrade ekonomisk och social trygghet, i det forna Östeuropa, i Väst med avindustrialisering och migration till nedgångna förorter, liksom de ökande antalet gig-jobb – plus ofta försämrade välfärdssystem. Och han gör troligt att detta hänger samman med demokratins nedgång och högnationalismens uppgång. Själv tänker jag att Sverige hade massiv omstrukturering och omflyttning av människor redan från 1930-talet till rekordåren då bland annat ”alla måste söderut”. Men människor fick fasta jobb och omskolning och bostäder och bidrag, och ungdomar, som jag själv, fick bra fri utbildning och framtidstro. Så är det inte längre. Och förutsättningarna har ändrats. Dessutom, visar Bardhan, är otryggheten även kulturell. Folks gemenskaper, identiteter, yrkesstolthet, självtillit och egna nätverk hotas utan att det skapas alternativ i folkrörelser, skolor och på arbetsplatser.

Gemensamt grepp på Nord och Syd

En stor fördel med Bardhans bok är att han visar hur detta fungerar inte bara i Nord som studiet av högnationalismen hittills inriktats på. Utan även i Syd, med speciell tonvikt på Indien där informellt sysselsatt arbetskraft dominerar helt, inte bara på landsbygden utan även i tillväxtområdena. Både i Nord och Syd understryker han också betydelsen av att den traditionella arbetarrörelsen sällan lyckats organisera de många människorna med osäker anställning och ekonomiska och sociala förhållanden med utgångspunkt från just deras problem och svårigheter. Inte heller de svaga fragmenterade grupperna själva, inklusive många ungdomar, har lyckats göra sig gällande, speciellt inte inom de elitdominerade demokratiska systemen. I stället försöker de ta sig fram genom sociala media, aktionsgrupper och protester.

Samtidigt har högnationalismen å ena sidan skapat rädsla för diverse hot – från invandrare och rivaliserande religioner till kriminella gäng – och å andra sidan erbjudit beskydd och sociala bidrag, såväl direkt som genom hårdhänt polis, ”starka ledare” och deras välgörenhetsorganisationer. När det inte finns offentlig välfärd och demokratiska folkrörelser som kan erbjuda något bättre går demokratin och samhället sönder. Så även i Sverige.

Har Kina lösningen?

Är det i stället Kina som löst frågan om trygghet och utveckling genom att kombinera diktatur och kapitalism? Bardhans svar är att Kina förvisso gjort storas framsteg tack vare auktoritär statlig kapacitet och styrning. Numera fungerar även kopplingen mellan centralt och lokalt genom att lokala enheter och ledare belönas då de kan uppvisa god ekonomisk tillväxt. Men dessa framsteg fortsätter i sin tur att bygga på att mänskliga rättigheter och demokrati förnekas. Man har inte ens löst frågorna om hur korrruptionen ska bekämpas och ansvar utkrävas, speciellt inte underifrån och upp i systemet. Däremot, säger Bardhan, är det under andra omständigheter inte nödvändigt med auktoritärt styre för att främja lika framgångsrik statlig kapacitet och ledning. På vissa andra håll i världen har detta varit möjligt utan att man tummat på demokrati och omutlig administration och rättsinstanser – men dessutom sett till så att viktiga partners och experter kunnat delta i styret. Bardhan

hänvisar speciellt till den tid i Skandinavien då förhandlingarna och avtalen mellan välorganiserade arbetsgivare och fackföreningar fungerade i samklang med det statliga välfärdsystemen, liksom med partsrepresentation i offentliga utredningar, policyutveckling och förvaltning.

Åter till socialdemokratin

Följaktligen återvänder Bardhan från Kina till behovet av att förnya och förbättra den socialdemokratiska modellen. Det innovativa är att han betonar reformer för att bekämpa just otryggheten, även om han naturligtvis också diskuterar finansieringen, i synnerhet genom att strypa olika bidrag till de redan besuttna och beskatta deras kapitalinkomster.

Flera av förslagen är välkända från den skandinaviska debatten, inklusive att prioritera olika sätt att skapa fler jobb, bättre anställningsvillkor, yrkesutbildning, stöd till småföretag och (kunde man hoppas på även hos oss) fördelaktiga regler och lån till kooperativ och arbetarägda företag. Plus förstås hälso- och sjukvårdsreformer som alla utom de allra rikaste måste ha, inte bara de svaga.

Men Bardhan diskuterar också betydelsen av sådana förslag i det Globala Syd. Där behöver man dessutom stötta företag som kan passa in i de internationella leverantörskedjorna, samtidigt som man främjar avtal och regler som hindrar konkurrens på grundval av så låg lön och dåliga förhållanden som möjligt. Vidare behövs det fler och förbättrade arbetsgaranti-program som det gigantiska Rural Employment Scheme – även i städerna. Detsamma gäller minimilöner, eftersom de flesta inte har fasta jobb och fackföreningarna är för svaga och inte kan driva fram kollektivavtal för andra. Men minimilönerna måste modereras och kompletteras med utvecklingsstöd till lovande företag, så att de inte slås ut och folk förlorar arbetet för att det är billigare att till exempel köpa importerade kläder från auktoritärt styrda låglöneländer. Även teknologisk utveckling och artificiell intelligens måste spridas men regleras. Länderna i Syd kan inte motas bort från den bästa teknologin medan vi gör vinster på den, för då behöver de konkurrera med låga löner och fossila bränslen, vilket drabbar även oss. Men teknologin måste styras så att den ökar produktionen, inte minskar antalet jobb.

Breda allianser mot otryggheten

Bardhan är förstås inte omedveten om att det är svårt att få tillräckligt stöd för sådana här reformer. Men tanken är att om man kopplar samman skilda reformer i trovärdiga paket som inriktar sig på att bekämpa den otrygghet som bekymrar breda befolkningsgrupper – även många fast anställda och en stor del av medelklassen – så kan man få bred uppslutning och bygga allianser mellan olika rörelser och organisationer.

Behovet av brett stöd är också det starkaste motivet för två andra förslag. Dels reglering av privat finansiering av valkampanjer till förmån för offentliga bidrag så att svaga progressiva grupper alls har en chans att komma in i politiken. Dels en medborgerlig basinkomst. Det

Commented [OT5]: https://en.wikipedia.org/wiki/Mahatma_Gandhi_National_Rural_Employment_Guarantee_Act,_2005

första förslaget är inte nytt och svårt att säga emot men de som redan är inne i de politiska systemen fortsätter att bordlägga ärendet. Den senare iden är mest omtvistad.

Basinkomst mot beskydd

Basinkomst är, menar Bardhan, speciellt viktig där styrkeförhållandena på kapital och arbetsmarknaderna är särskilt ofördelaktiga, och där hans tidigare förslag som vi redan nämnt inte är tillräckliga för att snabbt skapa bra jobb för alla, en stark välfärdsstat och starka folkliga organisationer. Det vill säga i synnerhet i det Globala Syd. Därför behövs det en extra satsning, utöver de andra reformerna, så att folkmajoriteten, som idag är illa organiserad, kan bli mindre beroende av överhetens och de många reaktionära rörelsernas beskydd och allmosor och stegvis ta kamp för socialdemokratiskt orienterad utveckling. En basinkomst främjar inte i sig omfördelning och stärker inte till exempel fackföreningar som själva organiserar arbetslöshetskassor. Men ett basinkomstprogram kan designas så att folk får insyn, det kan samordnas med förbättrade arbetsgarantiprogram där folk kan delta i skötsel och prioriteringar, och det skulle göra det möjligt för många fler människor att alls organisera sig och kämpa för bättre förhållanden.

Svag analys av politiska möjligheter

Bardhan har naturligtvis inte svar på allt. Man kan fortfarande fråga sig hur hans reformer kan kopplas samman så att de bildar en trappa för omdanande förändringar. Man kan undra varför han inte skriver mer om det internationella samarbete som behövs för att skapa nationellt handlingsutrymme för reformerna. (Han tänker dock som Piketty.) Det går att fråga sig varför han inte tar med en rad uppenbara exempel på framgång men också problem med reformer av det slag som han förespråkar, inklusive från hans eget hemland, speciellt i Kerala. Bardhan bryr sig mindre om det han inte studerat själv. Detsamma gäller den ytliga analysen av hur den liberala tredje demokrativågen gick på grund och varför progressiva krafter inte lyckades fördjupa den som en bas för inkluderande utveckling. Med andra ord saknas en grundligare diskussion med kompletterande stöd av **andra studier** av hur det alls är möjligt att stärka de sociala krafter och deras organisering som behövs för att på demokratisk politisk väg främja och organisera bra reformpaket för mer trygghet och därmed ett alternativ till högernationalismen och autokratisteringen. Det är bokens största svaghet.

Men genom att sätta otryggheten i fokus och ge exempel på reformer som det kan byggas breda allianser bakom och social dialog omkring, är Bardhans bok en bra utgångspunkt för diskussioner om hur demokratisk politik och demokratiskt styre skulle kunna främjas – och få internationellt stöd, om även biståndet kunde reformeras.

Olle Törnquist är Professor Emeritus i Politik och Utveckling, Universitetet i Oslo.

Commented [OT6]: Inklusive Törnquist, O. "In Search of New Social Democracy" Zed-Bloomsbury, 2021.